
ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК СКЛАДОВА ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті акцентовано увагу на окремих найбільш актуальних проблемах інтеграції вищої школи України в європейський простір вищої освіти в умовах глобалізації. Проаналізовані окремі аспекти проблеми, а також сформовані гальмівні чинники та окремі рекомендації щодо їх подолання на основі практики роботи Закарпатського державного університету.

Ключові слова: *інноваційна модель, європейський простір освіти, визнання дипломів, підготовка магістрів, Болонський процес, євроінтеграція.*

The article focused on separate, most pressing problems integration of higher education in Ukraine into European Higher Education Area in the context of globalization. Some aspects of the problem, brake factors are analysed and few recommendations for its overcoming on a base of practice of Transcarpathian State University are formed.

Keywords: *innovation model, the European space of education, recognition, training of masters, the Bologna process, European integration.*

Актуальність теми полягає в дослідженні окремих складових механізмів вищої школи, серед яких: обмін випускниками вузів, вирішення проблеми юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах Європейського Союзу; створення умов з метою недопущення «відплив мізків» з нашої держави; адаптування законодавства України до вимог Євросоюзу; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ, на що націлена Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 - 2012 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, свідчить, що інтеграції науки і освіти України в європейський освітній простір шляхом впровадження вимог Болонського процесу приділяється значна увага. Зокрема це передбачають Закон України «Про вищу освіту» [3], Концепція державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008–2012 рр.

---

[7], відповідні рішення МОН України [8], Будапештсько-Віденська Декларація про створення європейського простору вищої освіти [16], Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» [18], План дій на виконання Концепції підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки [19], значний масив наукових робіт, інших публікацій [10] та інтернет-джерел [14]. Значна увага даній проблематиці була приділена на семінарі «Професійні стандарти як основа для побудови Національної рамки кваліфікацій», який відбувся 1 березня 2010 року [20], а також на III Міжнародній науково-практичній конференції «Болонський процес очима студентів» [17].

Ці питання також знайшли відображення в інформаційно-аналітичних матеріалах до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки «Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти» [4], наукових працях колишнього міністра освіти і науки України І. Вакарчука [1; 2], В.І. Лугового [6], Ж.В. Таланової [11; 12] та інших.

Актуальність цієї проблеми для України, на наш погляд, зумовлена низкою факторів [13]. *По-перше*, у процесі європейської інтеграції залучені різноманітні й численні учасники – національні держави, міжнародні організації, недержавні організації, регіони, зацікавлені групи різної форми організації, що мають різні цілі та завдання і застосовують різні прийоми й методи діяльності, характеризуються різним рівнем відкритості, взаємне інформування яких унаслідок об'єктивних обставин наражається на значні труднощі.

По-друге, на сучасному рівні євроінтеграції комунікації охоплюють не лише формалізовані зв'язки держав та інституцій ЄС. Дедалі більшу роль відіграють неформальні відносини, а у визначенні вектора європейського будівництва важлива роль належить ідейним дискусіям, які формують уявлення і політичної еліти та опосередковано – з допомогою засобів масової інформації й пропагандистських кампаній – безпосередній життєво-побутовий досвід спілкування в межах «великої Європи» пересічних громадян.

По-третє, сьогодні, як зазначають фахівці, Україна декларує свій європейський вибір та зорієнтованість на європей-

---

ську інтеграцію, маючи розмиту європейську ідентичність. Теза про європейськість України сприймається як елемент агітаційної риторики. Громадянський консенсус в Україні досягається швидше не безумовною європейською самоідентифікацією суспільства, а його запереченням азійської ідентифікації. Отже, в європейській ідентичності українців зараз домінантним є лише географічний елемент.

У таких умовах важливим інструментом формування сприятливого ставлення до європейської інтеграції, європейських інституцій та загальноєвропейської політики, позиціонування євроінтеграційного процесу й підтримки його іміджу можуть і повинні стати комунікації з нашими сусідами, які вже зробили крок у напрямі євроінтеграції.

Загальностатистична характеристика складових проблеми дослідження

Докорінні зміни в системі освіти визначаються стратегією випереджувального інноваційного розвитку і відбуваються у контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні загальнолюдські цінності. Сьогодні в Україні в цьому напрямі здійснюють практичні заходи. Організовано широке впровадження в освітню галузь принципів Болонського процесу.

Нині система вищої освіти нараховує 904 вищі навчальні заклади I-IV рівнів акредитації (училища, технікуми, коледжі, інститути, академії, університети), з них 553 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, у тому числі 255 – державної форми власності та 298 – інших форм власності.

Мережа вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації налічує 351 заклади, у тому числі 224 – державної форми власності і 137 – недержавної форми власності. Серед них функціонує 192 університети, 57 академій, 123 інститути. Зазначимо, що усі ці типи вищих навчальних закладів за своїм статусом відповідають статусу європейських університетів.

Статус національного мають 93 вищі навчальні заклади. В університетах, академіях, інститутах навчається 1,8 млн. студентів. Навчально-виховний процес і науково-дослідницьку діяльність у вищій школі ведуть 90,5 тисячі викладачів, серед них 7,9 тис. докторів та 42,2 тис. канди-

---

датів наук, 7,5 тис. професорів і 31,6 тис. доцентів. У вищих навчальних закладах діє розгалужена мережа аспірантури і докторантури.

В Україні функціонує мережа загальноосвітніх навчальних закладів національних меншин, у яких навчально-виховний процес здійснюється російською, угорською, румунською (молдавською), кримськотатарською та польською мовами, а саме: функціонують 1594 школи з російською мовою навчання, 69 – з угорською, 94 – з румунською, 9 – з молдавською, 14 – з кримськотатарською, 4 – з польською.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або меншин» у багатьох загальноосвітніх навчальних закладах російська, румунська, молдавська, угорська, польська, болгарська, новогрецька, гагаузька, ромська мови, а також іврит та ідіш вивчаються як навчальні предмети; вірменську, кримчацьку, караїмську ж мови вивчають у недільних школах [15].

Інтеграція науки і освіти як об'єктивна передумова входження України в європейський освітній простір

Сучасне суспільство, яке пристосовується до проблем глобалізації, потребує чітких відповідей на чимало запитань і повною мірою розраховує на інноваційні наукові розробки. Вони в свою чергу залежать від активного запровадження у навчально-виховний процес вищої школи науково-технічних досягнень, новітніх технологій навчання, заснованих на нових методологічних засадах інтеграційного характеру.

Інтеграція України в європейський освітній простір потребує вироблення і дальшого удосконалення нових механізмів вирішення актуальних питань, серед яких обмін випускниками вузів, юридичне визнання дипломів українських вузів у країнах Європейського Союзу; *створення умов з метою недопущення «відпливу мізків» з нашої держави; адаптування законодавства України до вимог Євросоюзу; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ та інше.*

Сьогодні однозначно можна констатувати, що суспільство, яке не здатне створити належних умов для розвитку науки і знань в широкому розумінні цього слова, не має перспективи. Але такі умови, які б сприяли розвитку науки і освіти, не повинні зводитися до формування ринкового середовища, більше того, не можна кидати в ринкове середовище ці важливі сфери, не захищеними з боку держави. Адже відомо, що наука і освіта – неринкові галузі. Вони найбільш вразливі в ринковому середовищі. Особливо це стосується фундаментальних наук, розвитком яких, до речі, ми заслужено пишалися в недалекому минулому. Ця сфера вимагає постійної уваги і підтримки з боку держави, адже в умовах ринку формування інтелектуального капіталу нації – одна з головних функцій держави.

Першочергові проблеми, що потребують вирішення

Серед багатьох проблем, що існують на шляху інтегрування науки і освіти України у європейський простір на основі Болонської декларації головною, на наш погляд, є проблема **взаємного визнання дипломів України в країнах Євросоюзу.**

Взаємне визнання дипломів — важливий складник, що забезпечує побудову та функціонування єдиного ринку праці Європейського Союзу. В середині ЄС взаємне визнання дипломів забезпечує гарантовані Маастрихтським договором свободу руху осіб, свободу надання послуг і свободу заснування компаній. За своєю метою визнання дипломів поділяють на два типи: визнання для академічних цілей і професійне визнання.

Академічне визнання дипломів здійснюють для навчання. Оскільки кожна держава — член Європейського Союзу – сама вирішує, яким чином організувати свою систему освіти, та встановлює вимоги до якості навчальних програм, на рівні ЄС визнання дипломів не відбувається. Дипломи визнають на рівні університетів. Для полегшення цієї процедури ініційовано Болонський процес, який має на меті уніфікувати системи освіти. Існують також певні програми

визнання кваліфікацій (зокрема ERASMUS), однак участь у них суто добровільна.

Хоча Україна є учасницею Болонського процесу і стороною Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в європейському регіоні від 1997 року, однак це не означає, що дипломи українських вищих навчальних закладів за кордоном визнають автоматично. Навчальні заклади Європейського Союзу висувають свої вимоги до закордонних дипломів, і в кожному окремому випадку відповідність цим вимогам потрібно доводити.

Професійне визнання дипломів у ЄС здійснюють для подальшої професійної діяльності, пов'язаної з отриманим дипломом. Здебільшого на рівні ЄС не існує єдиних вимог до професійного визнання дипломів: працедавці в кожній державі здійснюють таке визнання за своїм бажанням. Визнання таких дипломів регулюється самим ринком праці в кожній країні. Це відповідає принципам вільного руху осіб, надання послуг і заснування компаній. Однак із цього правила є винятки, що стосуються певних професій, які потребують спеціальної процедури визнання дипломів, — інакше особа не матиме права здійснювати професійну діяльність в іншій державі, яка належить до ЄС.

Заслугове на увагу питання синхронізації (адаптування) законодавчої бази України до вимог, що існують в країнах ЄС і навпаки. Це головна перешкода для вирішення існуючої проблеми.

Відомо, що у 2007 році Міжнародний центр перспективних досліджень в рамках проекту **«Підтримка проведення громадських консультацій щодо запровадження зони вільної торгівлі між Україною і ЄС»** підготував підсумковий документ під назвою **«Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС»**.

З огляду на матеріали названого дослідження, **надзвичайно важливою вважаємо проблему взаємного визнання дипломів** як складової входження України у європейський простір вищої освіти. Її суть у наступному.

Україна приєдналася до Болонського процесу 2005 року, зобов'язавшись внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 року. Нині запровадження Болонської системи у вищих навчальних закладах України перебуває на організаційному етапі. Зараз відбувається інтенсивна реорганізація структури університетів, здійснюється адміністративна реформа та деякі перебудови у системі навчання. У більшості вищих навчальних закладів уже запроваджено модульно-рейтингову систему. З 2007 року в Україні діє **новий список спеціальностей і кваліфікацій, адаптований до європейських вимог**, це сприятиме навчальним обмінам і відкриє можливості українцям продовжувати навчання в країнах ЄС.

Новим кроком в цьому напрямі є Постанова Кабінету Міністрів України №254 від 02 березня 2010 року **«Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів»**. У названому документі сформульовані нові вимоги до аспірантів та магістрів з урахуванням норм законодавства України [18].

Адаптуванню спеціальностей і кваліфікацій до вимог Болонської декларації сприятиме і *Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки* [19]. Згідно нової концепції підготовки магістрів термін навчання зростає до двох років. Фактично освітні програми підготовки магістрів будуть поділені на:

- * дослідницькі: поглиблення досліджень в одній з наукових галузей (2 роки);
- * професійні: розвиток професійних та формування управлінських компетенцій (1,5 роки);
- * кар'єрні: поліпшення теоретичних і практичних знань для кар'єрного зростання та підготовки до управлінської діяльності. Це формат післядипломної освіти (1-1,5 роки).

Магістри дослідницької програми є потенційними винахідниками та вченими. Їх програма включає більшу кількість "наукових" годин. Магістри професійної програми

набувають більше професійних та управлінських компетенцій. Якщо вони захочуть закінчити дослідницьку програму, необхідно буде провчитись ще від 0,5 до 1 року.

На виконання названої концепції підготовки магістрів затверджена Програма організації підготовки магістрів в Україні, яка передбачає конкретні заходи і терміни виконання кожного із етапів, передбачених документом [9].

Стратегічним кроком на шляху до європейського простору вищої освіти стала зустріч міністрів, що відповідають за вищу освіту у 47 країнах-учасницях Болонського процесу, яка відбулася 11 – 12 березня 2010 року у Будапешті та Відні. Про це свідчить зміст прийнятої декларації, у якій зазначено, що «офіційно проголошується створення європейського простору вищої освіти» [16].

В Україні проблемно функціонує система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський **принцип "освіта упродовж усього життя" поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований**. Серед головних чинників, що негативно впливають на мобільність українських студентів, відзначимо:

- низький рівень фінансового забезпечення розвитку мобільності студентів;
- слабка підтримка спрощення візового режиму для студентів;
- низький рівень інформаційного забезпечення студентів щодо можливості й умов навчання у вищих навчальних закладах Європи;
- низький рівень підтримки Міністерством освіти та науки мобільності студентів через надання грантів;
- обмежений доступ українських громадян до грантів країн - членів ЄС.

Професії, до яких існують спеціальні вимоги в Директивах ЄС про визнання дипломів, потребують проходження певних процедур в країні – члені ЄС, де особа вирішила займатися відповідною діяльністю.

Такими процедурами можуть бути здійснення практики з певної професії в країні прибуття впродовж визначеного періоду та проходження кваліфікаційних іспитів (щодо адвокатської діяльності). Проте щодо таких професій **не існує автоматичного визнання кваліфікації**. У кожному окремому випадку спеціально уповноважені органи країни визначають, чи допускати особу до відповідної професійної діяльності. Визнання кваліфікації означає, що особа має право провадити професійну діяльність на тих самих умовах, що й громадяни країни прийняття. Однак це не означає, що її диплом рівнозначний національному диплому цієї країни.

Між Україною та ЄС не існує угод, що регулювали б здійснення професійної діяльності в тих галузях, щодо яких у ЄС діє спеціальна процедура визнання дипломів. Тому громадяни України не мають права практикувати ці професії у країнах — членах ЄС. Щодо решти професій, здійснення яких не врегульовано на рівні ЄС, визнання дипломів українських навчальних закладів відбувається відповідно до нормативних актів країн-членів і згідно з бажанням працедавців. Жодних заходів сприяння цьому визнанню ЄС не здійснює.

Взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод, і хоча Україна має такі угоди з 24 країнами світу, серед них європейських країн лише шість: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Франція (лише щодо визнання наукових і вчених ступенів).

Для України особливо важливим є створення сприятливого інвестиційного клімату, аби зароблений капітал і нові навички та вміння мігрантів стимулювали українських громадян повертатися до України і започатковувати власний бізнес, створювати нові робочі місця, тим самим стимулюючи довгострокове економічне зростання.

Збільшення освітнього потенціалу України: здобуття освіти європейського зразка та професійного досвіду українцями (у тому числі знання іноземних мов), поліпшення якості освіти внаслідок зближення норм і стандартів України з європейськими.

За даними Міністерства освіти, нині 37 тис. українських студентів здобувають освіту за кордоном. Зближення стандартів в освіті, імплементація положень Болонської декларації, полегшення доступу до інформації про можливості освіти, спрощення процедури надання віз студентам і науковцям сприятиме збільшенню цієї кількості.

Українські експерти пропонують державі перетворити «відплив мізків» на «експорт кадрів», що дасть змогу максимально ефективно використати науковий потенціал країни і підтримати її систему освіти. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є створення «наукової діаспори»: своєрідної організації вихідців з України, які працюють за кордоном і допомагали б українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатися за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим і державним інституціям.

Поряд із проблемою визнання дипломів, «відпливом мізків», існують і інші. Їх аналіз дозволяє виділити гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи, які полягають у наступному [5]:

Перше. Оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з освітою країн ЄС. У протилежному разі виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, і до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповільненим. Тобто до формулювання частинноконкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загально-концептуальними положеннями щодо вищої освіти.

Друге. Розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та навчання впродовж життя, також потребує в якості обов'язкової умови попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи усі сторони – студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців.

Третє. Очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і потрібної доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах.

Так, непідкріплене і невпинне нарощування кількості студентів зумовило розпорошення обмежених фінансових, матеріально-технічних, кадрових, дослідницьких, інформаційних й інших ресурсів та їх неефективне використання [5].

З огляду на зазначене впливають такі рекомендації:

1. Зрослі завдання з реформування вітчизняної вищої освіти в Україні потребують подальшого зміцнення організаційно-кадрового потенціалу підготовки і прийняття відповідних рішень, його подальшої концентрації на дослідженнях актуальних проблем Болонського процесу, зокрема у зв'язку з уточненням принципів і пріоритетів, пролонгацією цього процесу до 2020 р. Для забезпечення державно-громадського підходу до вдосконалення вищої школи потрібно посилити інституційну основу загальнонаціональної фахової дискусії та вироблення погоджених рішень із зазначеної проблематики. З цією метою слід активізувати діяльність всеукраїнської Спільки і регіональних рад ректорів вищих навчальних закладів [1].

2. З метою посилення кадрового і дослідницького потенціалу, зорієнтованого на розв'язання проблем трансформації вищої освіти в контексті сучасних тенденцій, важливо відповідним чином спрямувати тематику кандидатських і докторських дисертацій. А крім того, доречно на конкурсних засадах замовити виконання певних цільових науково-дослідних робіт.

3. Потрібно також розвивати співробітництво із закордонними інституціями та міжнародними організаціями, зокрема брати асоційовану участь (за прикладом Росії) у системному порівняльному аналізі освіти, що дасть змогу краще усвідомити вимоги та перевірити запропоновані засади і підходи стосовно підвищення якості вітчизняної вищої школи з огляду на якісні виміри європейського простору вищої освіти.

---

4. І останнє – важливою є правова підготовка студентів, зокрема з питань запобігання негативним наслідкам, які виникають в разі відсутності необхідної інформації щодо правил поведінки за кордоном, юридичного захисту особи та ін.

Фахівцями НН Інституту євроінтеграційних досліджень та юридичним факультетом ЗақДУ підготовлені рекомендації для тих, хто вирішив їхати за кордон. Впевнені, що вони знадобляться і стануть в нагоді багатьом, хто ще не обізнаний зі специфічними проблемами.

Пам'ятайте:

1. Закордонний паспорт, візу та проїзні документи оформляйте й сплачуєте за ці послуги особисто. Це не дасть можливості торговцям людьми втягнути Вас у боргову кабалу або вчинити злочин стосовно інших осіб за Вашими документами.

2. Торговці людьми можуть ввести Вас в оману, використовуючи:

➤ різного роду фірми з посередництва в працевлаштуванні за кордоном;

➤ туристичні, шлюбні та модельні агенції, служби знайомств, агенції шоу-бізнесу;

➤ оголошення, рекламу в засобах масової інформації та комп'ютерній мережі Інтернет. Не реагуйте на рекламу фірм, яка не відповідає вимогам законодавства (не вказує повної назви фірми, її адреси, номера ліцензії та органу ліцензування, що її видав);

➤ незнайомих людей, а часом навіть Ваших родичів, знайомих, друзів, сусідів або колег по роботі чи навчанню.

3. Переговори про навчання, працевлаштування, туристичні подорожі чи шлюб не ведіть наодинці з агентом. Запросіть із собою взяти участь у переговорах свою довірену особу (це може бути хтось із Ваших близьких). З'ясуйте, чи має агент фірми або підприємець ліцензію на посередництво в працевлаштуванні за кордоном. Таку інформацію Ви можете перевірити в Державному центрі зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України за телефоном (044) 220-50-97: з 17.00 до 18.00 год. З понеділка по четвер, або на Інтернет-сайті www.minpraci.dog.ua.

---

4. З метою працевлаштування за кордоном необхідно укласти трудовий договір (контракт), складений зрозумілою для Вас мовою. Такий договір оформляють у двох примірниках, один з яких залишається у Вас. Не здійснюйте оплат за посередництво в працевлаштуванні.

5. Для виїзду за кордон з метою легального працевлаштування необхідно отримати трудову візу. Працевлаштування за туристичною чи гостьовою візою може закінчитися для Вас нелегальним становищем, експлуатацією, ув'язненням та принизливою депортацією.

6. Термін перебування на території іноземної держави вказаний у візі. Не користуйтеся послугами незнайомих осіб, які пропонують Вам послуги щодо продовження цього терміну.

7. За жодних обставин нікому не довіряйте документів, що засвідчують Вашу особу.

8. Залишіть рідним чи близьким копії свого паспорта громадянина України, закордонного паспорта, візи, контракту, свідоцтва про народження, проїзних квитків та свою нещодавно зроблену фотографію, а також номери телефонів роботодавця, знайомих за кордоном, посольства (консульства) України та номер телефону й адресу, де Ви збираєтеся зупинитися.

9. Тримайте при собі також копії національного та закордонного паспортів. В разі необхідності, це відчутно спростить процедуру відновлення документів для повернення в Україну.

10. Якщо Ви опинилися за межами України в скрутному становищі, звертайтеся по допомогу до посольства (консульства) України, яке представлено в цій країні, або до Міністерства закордонних справ України за такими телефонами (38 044) 238-17-77, (38 044) 238-16-01, (38 044) 238-17-37. Ви також можете звернутися до громадських та благодійних організацій з проханням надати Вам допомогу.

Додаткову інформацію можна отримати за телефонами громадських організацій, які протидіють торгівлі людьми: 8-800-500-22-50 – національна безкоштовна гаряча лінія по Україні, (044) 205-36-94, 205-37-36 – м. Київ (також з-за кордону).

Список використаних джерел

1. Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Співки ректорів України 15 травня 2009 р. // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.
2. Вакарчук І. Університетська наука – гарант високоінтелектуального і високотехнологічного майбутнього України: тези доповіді міністра освіти і науки України на Раді проректорів з наукової роботи 15 травня 2009 р. // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.
3. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
4. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки „Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти”: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009.
5. Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень – важлива складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації// Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 261-262.
6. Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2009. – № 1(62).
7. Концепція державної програми «Наука в університетах» на 2008-2012 роки: розп. Каб. Мін. України від 28 лип. 2007 р. № 548. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Наказ МОН України № 49 від 23.01.2004р. "Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки"; наказ МОН України № 48 від 23.01.2004р. "Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу".
9. Наказ Міністерства освіти і науки N 165 від 02.03.2010 р. "Про затвердження Програми організації підготовки

-
- магістрів в Україні". – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010_1/02_03/5/nakaz_mon_165.doc
10. Див., наприклад: Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки «Мета реформи у вищій школі – якість і доступність освіти»: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009; Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Співки ректорів України 15 травня 2009 року // Освіта: всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – №19-20; Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2009. – №1; Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки: збірник наукових статей за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород – Гирляни, 6-9 травня 2008 р.); відпов. ред. М.Полюжин; укл.К.Мовчан. – Ужгород: Ліра, 2008. – 304; "Вища освіта України і Болонський процес": навч. носіб., За загальною редакцією В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин.- Київ-Тернопіль: Богдан, 2004. - 368 с.; Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.)/ За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Київ-Тернопіль, 2004. - 147с.
  11. Таланова Ж.В. Взаємозв'язок підготовки кадрів вищої кваліфікації і дослідницько-інноваційного потенціалу в регіонах України та країнах ОЕСР: статистично-кореляційний і порівняльний аналіз // Вища освіта України. – 2009. – № 1.
  12. Таланова Ж.В. Ліценціатно-докторський цикл у цілісній вищій освіті Фінляндії // Вища освіта України. – Додаток 3, т. I (8) – 2008.
  13. Тихомирова Є.Б. Спільні проекти України та Польщі як чинник формування іміджу євроінтеграції//

-
- Науковий вісник Волинського університету імені
Лесі Українки. – 2009. – №3. – С. 44.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr>. – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Докладна інформація про Болонський процес, факти та подробиці, документи та накази Міністерства освіти і науки України.
  15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.carshe.com/>. – Сучасна освіта в Україні – 2010.
  16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010/15_03/1. – Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти.
  17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/12_03/2/. – Болонський процес очима студентів: пошук відповідей на актуальні питання вищої освіти.
  18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010_1/11_03/postanova_kmu_254.pdf. – Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів».
  19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/02_03/5/. – Затверджено план дій на виконання Концепції підготовки магістрів в Україні.
  20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/04_03/4/. – Відбувся семінар "Професійні стандарти як основа для побудови Національної рамки кваліфікацій".

(Перспективні напрями і способи реалізації інноваційних технологій у системі європейської вищої освіти: збірник наукових статей за матеріалами XIX Міжнародної науково-практичної конференції, 8-11 грудня 2009 року. Ужгород (Україна) – Високі Татри (Словаччина). – Ужгород: ЗақДУ, 2010).